

Inhoud

Dankwoord 9

Inleiding 11

1 De stand van zaken 15

Essentiële elementen van het proces van formatief evalueren

- 1.1 Wat is formatief evalueren? 15
 - 1.2 Hoe stuurt een actiestrategie op basis van leerdoelen het formatief evalueren? 17
 - 1.3 Hoe is formatief evalueren van invloed op het leren en de prestaties van de leerlingen? 18
 - 1.4 Hoe bevordert formatief evalueren een goede samenwerking tussen leraar en leerling? 21
 - 1.5 Welke veelvoorkomende misvattingen bestaan er over formatief evalueren? 22
 - 1.6 Wat is het verband tussen formatief evalueren en motivatie? 23
 - 1.7 Hoe herken ik het proces van formatief evalueren als ik het zie? 25
 - 1.8 Wat als? 29
 - 1.9 Reflecteren op de essentiële elementen van formatief evalueren 30
- Samengevat 31

2 Een gelijk speelveld creëren 33

Het delen van het complete leerdoel

- 2.1 Wat houdt het in om het complete leerdoel tijdens de les te delen? 33
 - 2.2 Wat voor invloed heeft het delen van het complete leerdoel op het leren en de prestaties van de leerlingen? 36
 - 2.3 Welke veelvoorkomende misvattingen bestaan er onder leraren over het delen van het complete leerdoel? 37
 - 2.4 Wat is het verband tussen het delen van het complete leerdoel en motivatie? 39
 - 2.5 Welke specifieke strategieën kan ik met leraren delen? 40
 - 2.6 Hoe herken ik het delen van het complete leerdoel als ik het zie? 46
 - 2.7 Hoe kan ik voorbeeldgedrag laten zien in gesprekken met leraren over hun eigen professionele ontwikkeling als het gaat om het effectief delen van het complete leerdoel? 52
 - 2.8 Wat als? 53
 - 2.9 Reflecteren op het delen van het complete leerdoel 54
- Samengevat 54

3 Van corrigeren naar informeren **57**

Feedforward: feedback die de ontvanger vooruitbrengt

3.1	Wat is feedback	57
3.2	Hoe is feedback van invloed op het leren en de prestaties van leerlingen?	58
3.3	Welke veelvoorkomende misvattingen bestaan er over feedback?	59
3.4	Wat is het verband tussen effectieve feedback en motivatie?	61
3.5	Welke specifieke strategieën kan ik met leraren delen?	61
3.6	Hoe herken ik effectieve feedback als ik het zie?	67
3.7	Hoe kan ik voorbeeldgedrag laten zien in gesprekken met leraren over hun eigen professionele ontwikkeling als het gaat om het geven van effectieve feedback?	69
3.8	Wat als?	70
3.9	Reflecteren op feedback die de ontvanger vooruitbrengt	70
	Samengevat	71

4 De leerling centraal stellen **73**

Zelfevaluatie en peerevaluatie door leerlingen

4.1	Wat is zelfevaluatie door de leerling? Wat is peerevaluatie?	74
4.2	Hoe zijn zelfevaluatie en peerevaluatie van invloed op het leren en de prestaties van leerlingen?	75
4.3	Welke veelvoorkomende misvattingen bestaan er onder leraren over zelfevaluatie en peerevaluatie?	76
4.4	Wat is het verband tussen zelfevaluatie/peerevaluatie en motivatie?	76
4.5	Welke specifieke strategieën kan ik met leraren delen?	77
4.6	Hoe herken ik effectieve zelfevaluatie en peerevaluatie?	87
4.7	Hoe kan ik voorbeeldgedrag vertonen ten aanzien van effectieve zelfevaluatie in mijn gesprekken met leraren over hun eigen professionele ontwikkeling?	87
4.8	Wat als?	89
4.9	Reflecteren op zelfevaluatie en peerevaluatie	90
	Samengevat	90

5 Op eigen kracht het leerdoel bereiken **93**

Het ontwikkelen van sterke 'doelstellers' en 'doelbereikers'

5.1	Leerlingen zelf doelen laten stellen en bereiken: wat houdt dat in?	93
5.2	Hoe zijn het stellen en bereiken van doelen van invloed op het leren en de prestaties van leerlingen?	94
5.3	Welke veelvoorkomende misvattingen bestaan er onder leraren over het stellen en bereiken van doelen?	95
5.4	Wat is het verband tussen het stellen en het bereiken van doelen en motivatie?	97

5.5	Welke specifieke strategieën kan ik met leraren delen?	101
5.6	Hoe herken ik het stellen en bereiken van doelen als ik het zie?	107
5.7	Hoe kan ik voorbeeldgedrag laten zien in gesprekken met leraren over hun eigen professionele ontwikkeling als het gaat om het stellen en bereiken van doelen?	108
5.8	Wat als?	109
5.9	Reflecteren op het stellen en bereiken van doelen door leerlingen	110
	Samengevat	111

6 Verdieping van het gesprek in de klas 113

Strategische vragen voorbereiden en stellen

6.1	Wat zijn strategische vragen van leraren?	114
6.2	Hoe beïnvloeden strategische vragen het leerproces en de resultaten van leerlingen?	114
6.3	Welke misvattingen heersen er onder leraren over het stellen van strategische vragen?	117
6.4	Wat is het verband tussen strategische vragen en motivatie?	119
6.5	Welke specifieke strategieën kan ik met de leraren delen?	119
6.6	Hoe herken ik strategische vragen?	124
6.7	Hoe kan ik voorbeeldgedrag vertonen ten aanzien van het gebruik van strategische vragen in mijn gesprekken met leraren over hun professionele ontwikkeling?	124
6.8	Wat als?	127
6.9	Reflecteren op strategische vragen	128
	Samengevat	128

7 Waardering voor kritisch denken en het stellen van vragen 131

Zet leerlingen aan tot het stellen van effectieve vragen

7.1	Wat betekent het om leerlingen aan te zetten tot het stellen van effectieve vragen?	132
7.2	Hoe beïnvloed je het leerproces en de resultaten van leerlingen door ze te betrekken bij het stellen van effectieve vragen?	134
7.3	Welke misvattingen heersen er onder leraren over het onderwijzen van het stellen van goede vragen?	135
7.4	Wat is het verband tussen leerlingen effectieve vragen laten stellen en motivatie?	136
7.5	Welke specifieke strategieën kan ik met de leraren delen?	137
7.6	Hoe herken ik effectieve vragen van leerlingen?	142
7.7	Hoe kan ik in gesprekken met leraren over hun professionele ontwikkeling laten zien hoe belangrijk het stellen van effectieve vragen door leerlingen is?	144

7.8	Wat als?	145
7.9	Reflecteren op manieren om leerlingen te betrekken bij het stellen van effectieve vragen	145
	Samengevat	146

8 Leiding geven aan een cultuur van gezamenlijk onderzoeken 149

Formatief evalueren voor de hele school

8.1	Waarom is het belangrijk om het proces van formatief evalueren schoolbreed door te voeren?	150
8.2	Wat komt er uit onderzoek over de schoolbrede introductie van formatief evalueren naar voren?	151
8.3	Wat moeten schoolleiders in gedachten houden om te zorgen dat de schoolbrede introductie van formatieve evaluatie meer kans van slagen heeft?	153
8.4	Met welke strategieën kunnen schoolleiders formatief evalueren schoolbreed doorvoeren?	155
8.5	Ter afsluiting	164
	Over de auteurs	167
	Literatuur	168

Inleiding

Wanneer formatief evalueren effectief wordt toegepast, kan dit de prestaties van de leerlingen en de effectiviteit van de leraren sterk verbeteren. Kwalitatieve formatieve evaluatie is echter nog maar zelden verankerd in de cultuur in de klas. Leraren weten er onvoldoende van en hebben niet genoeg kennis of vaardigheden om voor zichzelf en hun leerlingen alles uit het formatieve-evaluatieproces te halen.

Dit boek is bedoeld als hulpmiddel voor leidinggevend in het onderwijs, zodat zij er samen met hun leraren aan kunnen werken om het formatieve-evaluatieproces een integraal deel van hun lespraktijk te maken. We richten ons op situaties op klassenniveau die van invloed zijn op het leren en op de prestaties van de leerlingen, die het ontwikkelen van vaardigheden bevorderen en die de resultaten schoolbreed verbeteren, zodat kan worden voldaan aan de hoge eisen waarvoor hedendaagse onderwijsprofessionals zich verantwoordelijk voelen. Te midden van de roep om besluitvorming op basis van data, richten we ons in dit boek opzettelijk op lespraktijken die zorgen dat informatie over leren terechtkomt bij de belangrijkste besluitvormers van allemaal: de leerlingen.

Tien jaar geleden kwam de eerste editie van dit boek uit. Sindsdien zijn er grote stappen voorwaarts gezet op het gebied van leren en evaluatie. We weten nu met name meer over het belang van zelfregulerend leren voor het leerproces, en hoe dit verband houdt met formatief evalueren. Er is ook meer bewijs op basis van wetenschappelijk onderzoek over het belang van leidinggevend in het onderwijs, met name de rector of directeur, bij het creëren van een schoolbreed leerklimaat waarin formatieve evaluatie en zelfregulerend leren een belangrijke rol spelen. Drie grote aanpassingen in deze tweede editie benadrukken de rol van leerlingen bij formatief evalueren en leren, en de rol van leidinggevend. Ten eerste hebben we hoofdstuk 2 uitgebreid met informatie over leerdoelen, en overall in het boek benadrukt dat leerlingen allereerst bezig moeten zijn met een poging om iets te leren voordat formatieve evaluatiestrategieën überhaupt kunnen werken. Ook hebben we hoofdstuk 3 uitgebreid om meer nadruk te leggen op de doorlichting die moet plaatsvinden wanneer leerlingen feedback toepassen. Ten slotte hebben we hoofdstuk 4 uitgebreid met een bespreking van peer assessment – de feedback van klasgenoten op elkaars werk, terwijl ze allebei bezig zijn met hetzelfde leerdoel.

We hebben dit boek zo geschreven dat leidinggevend, schoolteams en werkgroepen het kunnen gebruiken als gids waarmee ze aan de slag kunnen om zeer effectieve formatieve evaluatiepraktijken vorm te geven die zullen bijdragen aan schoolverbetering en de prestaties van de leerlingen zullen verhogen. We leggen bijzondere nadruk op de wijze waarop formatief evalueren leerlingen in staat stelt om de werking van hun hersenen te gebruiken om zelfregulerende, beoordelingsbekwame leerlingen te worden.

We beginnen in hoofdstuk 1 met een overzicht van het proces van formatieve evaluatie – wat is het wel en wat niet? Vervolgens hebben we de volgende zes hoofdstukken geordend

rond elk van de zes elementen van formatief evalueren die volgens ons een bijzonder sterke uitwerking hebben op het leren van de leerlingen en de effectiviteit van leraren. Hiermee willen we de nadruk leggen op werkwijzen die de leerlingen niet alleen helpen bij het verbeteren van hun prestaties, maar waardoor ze ook leren leren. We presenteren de elementen in een logische volgorde. We hebben ervaren dat leraren hierdoor tijdens de integratie van het formatieve-evaluatieproces gebruik kunnen maken van de onderlinge samenhang van de verschillende elementen. Zo wordt een maximaal effect behaald. We bevelen van harte aan dat leidinggevenden deze volgorde gebruiken bij het ondersteunen en coachen van leraren, om zo alle leraren en leerlingen de grootste kans op succes te bieden.

We gebruiken de onderstaande set vragen om elk onderdeel van het proces nader te bekijken en te laten zien hoe het verband houdt met betere prestaties en motivatie om te leren:

- Wat is het?
- Hoe is het van invloed op het leren en de prestaties van leerlingen?
- Welke veelvoorkomende misvattingen zouden leraren hierover kunnen hebben?
- Op welke manier is het motiverend?
- Welke specifieke strategieën kan ik met leraren delen?
- Hoe herken ik het als ik het zie?
- Hoe kan ik dit gedrag laten zien in gesprekken met leraren over hun eigen professionele ontwikkeling?
- Wat als?

Uit de volgorde van de vragen blijkt dat we elk hoofdstuk beginnen met 'vertellen'. We leggen het element van het formatieve-evaluatieproces uit, en ondersteunen onze beschrijving met relevant onderzoek naar de uitwerking van het betreffende element in de klas. Vervolgens gebruiken we voorbeelden uit de klas om te laten zien hoe leraren en hun leerlingen formatieve evaluatie op elk moment kunnen integreren in hun dagelijkse manier van lesgeven en leren. Ten slotte presenteren we strategieën voor het gebruik van bijzonder effectieve werkwijzen in de klas die bijdragen aan:

- betere leerprestaties;
- 'evidence-informed' werken, oftewel het verzamelen en toepassen van kennis over hoe leerlingen leren en wat dit betekent voor je didactische keuzes;
- het krijgen van meer inzicht in en samenhang tussen het lesgeef- en leerproces.

Bovendien pleiten we er sterk voor dat leraren en schoolleiders erkennen dat leerlingen in staat zijn tot zelfregulatie en het ontwikkelen van kwaliteitsbesef. Als leerlingen niet doelmatig informatie uit hun eigen werk verzamelen en gebruiken om hun leerproces te verbeteren, voldoet dat wat er in de klas gebeurt niet aan onze definitie van formatief evalueren. De strategieën die we aanraden, kunnen door alle leraren op alle niveaus en voor alle vakken worden gebruikt. In elk hoofdstuk gaan we niet alleen in op het 'wat' en 'hoe', maar beginnen we met misschien wel het belangrijkste aspect: het 'waarom'. In hoofdstuk 2 tot en met 7 beschrijven we ook praktische manieren waarop schoolleiders de elementen van het formatieve-evaluatieproces kunnen integreren in hun gesprekken

met leraren, en aldus het formatief evalueren kunnen modelen. We stellen ons voor dat deze gesprekken plaatsvinden als onderdeel van formele lesobservaties en formatieve klasbezoeken en tijdens andere gespreksmomenten in individueel of teamverband binnen de school. Deze formatieve gesprekken kunnen professionele relaties verrijken, een schoolbrede onderzoekscultuur bevorderen en leraren stimuleren samen te leren over de belangrijke relatie tussen de kwaliteit van hun onderwijs en de prestaties van de leerlingen in hun klassen.

We sluiten elk van deze hoofdstukken af met twee manieren waarop leidinggevend in het onderwijs verder kunnen nadenken over het hoofdstuk. Ten eerste bespreken we een kort 'Wat als'-scenario om je verschillende uitdagingen te laten overdenken en ondersteunende adviezen te bieden. Ten tweede stellen we reflectievragen waarmee je kunt peilen hoe het kwalitatief toepassen van formatief evalueren in jouw werkpraktijk ervoor staat. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting van de hoofdpunten.

In het laatste hoofdstuk van het boek bespreken we hoe formatief evalueren schoolbreed kan worden ingezet. Ook benoemen we hoe formatief evalueren ervoor kan zorgen dat het leerproces en alle lerenden op school een transformatie ondergaan. Wanneer onderwijsprofessionals collectief een onderzoekende houding aannemen ten aanzien van de dagelijkse impact die zij hebben op het leren en de prestaties van de leerlingen, komt dat de hele school ten goede. Wij hebben ervaren dat die impact exponentieel groeit wanneer onderwijsprofessionals hun beslissingen baseren op verzamelde informatie over wat leerlingen daadwerkelijk doen, zeggen, maken en opschrijven tijdens elke les. Daarom kan het formatieve-evaluatieproces zo'n sterke invloed hebben. Goede scholen kunnen ermee naar een hoger niveau worden getild en voor scholen die worstelen kan het een keerpunt betekenen.

Wij hopen dat we met de ideeën in dit boek kunnen laten zien waarom het zo belangrijk is om samen met leerlingen betekenisvolle leerteams te vormen in de klas. Want per slot van rekening is het hoofddoel van het formatieve-evaluatieproces dat we de belangrijke leerpunten uit elke les zichtbaar maken voor de leerlingen, zodat ze weten waar ze naar toewerken en zelf het pad naar beheersing kunnen afleggen. We hopen dat schoolleiders dit boek zullen beschouwen als hulpmiddel waar ze keer op keer op kunnen terugvallen tijdens het toepassen van het formatieve-evaluatieproces met als doel om het onderwijs en het leren op hun school te verbeteren en de impact van hun eigen onderwijskundig leiderschap te vergroten.